

MARTYNA STREMBSKA-KOZIEŁ

ODPOWIEDZIALNOŚĆ JAKO WARTOŚĆ W PRACY SOCJALNEJ

THE RESPONSIBILITY AS THE VALUE IN A SOCIAL WORK

A b s t r a c t. This article is an introduction to the topic of the axiology in a social work. A social work, as a professional, supportive and pro-social activity, appeals to and aspires to the realization of values. The purpose of this study, based on the literature, is to show the essence of responsibility in a social work. This category should be considered from the perspective of the participants in the social relationship – the social worker and the client of social assistance services. Such angle of looking enables us to recognize responsibility as not only theoretical but also practical problem.

Key words: social work; value; responsibility; social worker; clients of social assistance services.

Praca socjalna w swojej istocie odwołuje się do pewnych wartości. Najważniejszą z nich powinna stanowić wartość osoby ludzkiej. Cel główny pracy socjalnej streszcza się bowiem w pragnieniu dobra dla drugiego człowieka, obecnie słabszego, przeżywającego życiowe trudności i kryzysy. Jej pomocowy charakter sprawia, że dąży nie tylko do ukierunkowania na wartości cenne z punktu widzenia społeczeństwa (np. sprawiedliwości społecznej czy dobrobytu) lub jednostki (np. szacunku, godności osoby ludzkiej, samostanowienia), lecz także ich urzeczywistnienia. W tym kontekście należy

Dr Martyna STREMBSKA-KOZIEŁ – doktor nauk społecznych w zakresie pedagogiki; współpracuje z Katedrą Pedagogiki Porównawczej i Filozofii Wychowania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, ul. Droga Męczenników Majdanka 70, 20-325 Lublin; adres do korespondencji: e-mail: m_strembska@o2.pl

mówić o aksjologicznym wymiarze pracy socjalnej. Aksjologia jest nauką o wartościach i wartościowaniu. Stanowi zatem nie tylko element realistycznej filozofii, ale także fundament dla innych dyscyplin zajmujących się człowiekiem (m.in. psychologii, pedagogiki, socjologii). Aksjologiczny wymiar pracy socjalnej ma swoje źródło już w samej jej warstwie teoretycznej, która określa jej tożsamość (istotę, specyfikę zadań, celów).

Niniejszy artykuł wprowadza w zagadnienia związane z aksjologią w pracy socjalnej. Powstał on w oparciu o hermeneutyczne studium tekstów z zakresu pracy socjalnej, pedagogiki i filozofii. Istotą tego badania stanowią dwa procesy – rozumienie i interpretacja. Celem tego opracowania jest wyjaśnienie fenomenu odpowiedzialności. Wartość tę uważa się za jedną z podstawowych w pracy socjalnej. O jej znaczeniu, zarówno w teorii jak i praktyce pomocowej, świadczy choćby fakt, iż jest szeroko omawiana w aktualnie obowiązujących kodeksach etycznych dla profesji pracownika socjalnego. Dokumenty te, tworzone na szczeblach narodowych oraz międzynarodowych, nie tylko wyznaczają zasady i cele pracy socjalnej, ale nade wszystko wspierają pracowników służb społecznych w ich codziennej pracy przepełnionej konfliktami wartości i dylematami etycznymi¹.

1. O ISTOCIE PRACY SOCJALNEJ

Praca socjalna, a także związany z nią zawód pracownika socjalnego, wyodrębniła się z grupy tzw. *helping professions*, których zadaniem było udzielanie bezpośredniego wsparcia osobom potrzebującym². Idea pracy socjalnej jako formy pomocowej ma swoje odzwierciedlenie również w oficjalnych dokumentach. Warto choćby sięgnąć do definicji pracy socjalnej amerykańskiego Krajowego Stowarzyszenia Pracowników Socjalnych (NASW), w myśl której praca socjalna to „działalność profesjonalna polegająca na pomocy jednostkom, grupom lub społecznościom we wzbogacaniu lub odbudowywaniu ich zdolności społecznego funkcjonowania oraz na tworzeniu warunków społecznych sprzyjających tym celom. Praktyka pracy socjalnej opiera się na profesjonalnym wdrażaniu wartości i technik w celu osiągnięcia co

¹ Problem ten szerzej został opisany w publikacji: A. OLECH, *Etos zawodowy pracowników socjalnych: wartości, normy, dylematy etyczne*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2006.

² Zob. M. RYMSZA, *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce*, w: *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą a urzędem*, red. M. Rymsza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 11.

najmniej jednego z następujących rezultatów: pomaganie ludziom w uzyskaniu konkretnych usług; służyć poradnictwem i psychoterapią jednostkom, rodzinom i grupom; pomaganie społecznościom lub grupom w zdobyciu lub poprawie usług socjalnych i medycznych oraz uczestniczenie w odnośnych procesach legislacyjnych”³.

Podobne ujęcie odnaleźć można w polskim prawodawstwie. W art. 6 pkt 12 Ustawy o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r., która reguluje działalność pomocy społecznej w Polsce, ustawodawca przyjął, iż praca socjalna jest to działalność zawodowa mająca na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi⁴. Pomimo iż praca socjalna jest pojmowana na wiele sposobów, warto wyodrębnić elementy stanowiące jej istotę. Jak już wybrzmiało wcześniej, za pierwszy z nich uznaje się jej pomocowy charakter. Pomoc ta może różnić się czasem trwania, a w związku z tym przybierać różnorodne formy. Wśród najczęstszych form pracy socjalnej wymienia się:

- a) ratownictwo, czyli doraźną pomoc osobie czy rodzinie w nagłym kryzysie;
- b) opiekę, mającą charakter wysoce zindywidualizowany i opartą na dokładnej diagnozie sytuacji klienta. Dotyczy ona szczególnie tych przypadków, gdy w sytuacji np. przewlekłej choroby, wieku czy niepełnosprawności, klient nie jest w stanie samodzielnie zaspokoić własnych potrzeb;
- c) pomoc, będącą wsparciem zagrożonych wykluczeniem społecznym klientów w ich rozwoju;
- d) kompensację społeczną, czyli podejmowanie działań zmierzających do wyrównania braków środowiskowych, utrudniających klientowi rozwój i funkcjonowanie w społeczeństwie⁵.

Kolejną cechą pracy socjalnej jest jej profesjonalny charakter. W praktyce oznacza to, jak podkreśla T. Kamiński, że takie działanie wymaga teoretycznej wiedzy, zręczności i umiejętności twórczego i krytycznego myślenia, zaś jego efektem końcowym powinno być realne dobro klienta⁶. Dlatego też profesjonalizm w pracy socjalnej wyraża się nie tylko w odpowiednim przy-

³ Zob. J. SZMAGALSKI, *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna. Przykład amerykański*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1994, s. 78.

⁴ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 930 ze zm. (dalej jako ustawa o pomocy społecznej).

⁵ Zob. B. SZATUR-JAWORSKA, *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, w: *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995, s. 109-110.

⁶ T. KAMIŃSKI, *Praca socjalna jako działalność zawodowa*, „Seminare” 2000, nr 16, s. 435.

gotowaniu merytorycznym, dotyczącym wykształcenia pracowników socjalnych, uposażeniu ich w kompetencje praktyczno-zawodowe, pozwalające na świadczenie wysokiej jakości usług socjalnych na rzecz klienta, lecz także ich cechach osobowościowych, które stanowią swoiste narzędzie pracy⁷.

Pracę socjalną realizuje się w oparciu o trzy podstawowe metody działania: metodę grupową, metodę indywidualnych przypadków oraz metodę środowiskową. Warto przyrzeć się pokrótce ich znaczeniu. Pozwoli to na pełniejsze zrozumienie samej istoty pracy socjalnej.

Metoda grupowa pomaga w zmianie niekorzystnego zjawiska poprzez stymulację grupy. Polega ona na celowym aktywizowaniu małych grup osób nastawionym na zaspokajanie potrzeb społecznych i emocjonalnych oraz realizowanie działań, które obejmują zarówno poszczególnych członków, jak i całą grupę⁸. Metoda indywidualnych przypadków z kolei koncentruje się na badaniu jednostkowych losów ludzkich lub sytuacji całych rodzin celem przygotowania właściwej diagnozy. Diagnoza ta pozwoli na dobór odpowiednich metod i środków terapii⁹. Metoda środowiskowa zaś obejmuje problemy całych grup społecznych czy środowisk. Jej działania ukierunkowane są na stworzenie w danym środowisku takiej sytuacji, która pozwoli na zaspokajanie podstawowych potrzeb przez członków tejże grupy. Realizuje to zadanie dzięki diagnozie potrzeb i problemów danej społeczności, opracowaniu planu zaspokojenia tychże potrzeb oraz włączenie w realizację tych działań wszystkich zdolnych i chętnych jej członków¹⁰.

Poszukując dalej istoty pracy socjalnej, należy zwrócić uwagę na jej prospołeczny wymiar. Oznacza on, iż w centrum wszelkich działań prospołecznych znajduje się człowiek, grupa czy społeczność, wszelka zaś troska i wysiłki ukierunkowane są na ich dobro¹¹. Zadaniem pracowników socjalnych jest zatem rozpoznanie i pomoc w zaspokojeniu potrzeb klientów w podstawowym zakresie. W konsekwencji działania te służą zarówno samym potrzebującym w polepszeniu ich indywidualnej sytuacji, jak i całej społeczności. W tym celu pracownicy socjalni podejmują współpracę z innymi specjalista-

⁷ Zob. M. GLAZA, *Nakazy profesjonalizmu w pracy socjalnej*, w: *Pomoc społeczna. Praca socjalna. Teoria i praktyka*, t. 1, red. K. Marzec-Holka, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003, s. 380-381.

⁸ Zob. G. GRZYBEK, *Założenia normatywnego wymiaru pracy socjalnej*, w: *Kierunki zmian w pedagogice opiekuńczej i pracy socjalnej*, red. K. Duraj-Nowakowska, U. Gruca-Miąsik, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2010, s. 243.

⁹ Zob. tamże.

¹⁰ Zob. tamże.

¹¹ Zob. J. SZMAGALSKI, *Teoria pracy socjalnej*, s. 87.

mi: pedagogami, kuratorami, terapeutami, psychologami czy też działającymi w środowisku lokalnym przedstawicielami organizacji pozarządowych, wolontariuszami itp.

Praca socjalna, określona jako działalność pomocowa, profesjonalna i prospołeczna, nie jest zawieszona w próżni. Jej ramy i specyfikę tworzą konkretne zasady i założenia. B. Szatur-Jaworska wskazuje, że dotyczą one „istoty bytu jednostek i społeczeństwa (założenia ontologiczne), możliwości i źródeł poznania rzeczywistości (założenia epistemologiczne) oraz istoty działań praktycznych, składających się na pracę socjalną (założenia i zasady praktyczne)”¹². Wśród głównych założeń ontologicznych w pracy socjalnej wymienia się: wiarę w postęp moralny, uznanie ludzkiej podmiotowości i związanej z nią sprawczości, podatność człowieka na wpływy środowiskowe. Do założeń epistemologicznych zaliczane są: łączenie własnego doświadczenia z teoriami naukowymi oraz potrzeba tworzenia norm i wzorców sytuacji społecznych. Natomiast aspekt praktyczny obejmuje kwestie związane z uczestnikami oraz przebiegiem pracy socjalnej¹³.

2. WARTOŚCI W PRACY SOCJALNEJ

Wszelka praca socjalna przeniknięta jest wartościami. W. Chudy idzie znacznie dalej stwierdzając, że „każdy czyn człowieka zakłada zwrócenie się w kierunku wartości. Czyn żyje wartością”¹⁴. Zanim jednak określony zostanie ich kanon bądź hierarchia, warto zastanowić się czym są wartości w ogóle i jaką odgrywają rolę w życiu człowieka.

Istnieje wiele koncepcji wartości. W związku z tym rodzą się trudności związane z „wieloznacznością «wartości», możliwością definicji wartości, a wreszcie określenia istoty wartości, która konstytuowałaby wartość «jako taką», a nie taki czy inny jej rodzaj”¹⁵. Sięgając do definicji słownikowej, odnaleźć można, iż wartość cechuje przedmioty, zjawiska itp. mające duże znaczenie¹⁶. Na podobny sens wskazuje filozofia. Wartość, w najogólniej-

¹² B. SZATUR-JAWORSKA, *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, s. 115.

¹³ Tamże, s. 115-116.

¹⁴ W. CHUDY, *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, oprac. A. Szudra, TN KUL, Lublin 2009, s. 47.

¹⁵ W. STRÓŻEWSKI, *Logos, wartość, miłość*, Znak, Kraków 2013, s. 64.

¹⁶ Zob. *Wartość*, w: *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, PWN, Warszawa 1964, s. 879.

szym znaczeniu – jak przekonuje W. Chudy – wyraża to, co cenne lub też to, co ludzie sobie cenią¹⁷. Na gruncie refleksji filozoficznej należy jednak odróżnić to, co stanowi wartość samą w sobie, od tego, co realizuje czy ucieleśnia wartość. I o ile ta pierwsza wymaga zgłębienia dialektyki platońskiej, druga odnosi się do konkretnych cech – ich jakości i wychylenia – wartościujących dany przedmiot¹⁸.

Wartości mają znaczenie zarówno dla jednostki, jak i całego społeczeństwa. W aspekcie indywidualnym współuczestniczą w budowaniu tożsamości człowieka – rozwijają jego aktywność, pomagają w rozwiązywaniu problemów, pozwalają doświadczać sensu i znaczenia własnej podmiotowości¹⁹. Ponadto wartości motywują do aktywności, określają cel, a także służą do oceny stopnia jego realizacji. Można je zatem określić jako podstawę ludzkiego myślenia i działania.

Wraz z rozwojem idei pomocy społecznej i ugruntowaniem się zawodu pracownika socjalnego, w obszarze teorii jak i praktyki pracy socjalnej podejmowano kwestie związane ze specyficznymi dla tejże działalności wartościami, normami, zasadami etycznymi. To właśnie one stanowią o specyfice profesji pracownika socjalnego, określając ją na tle innych zawodów paramedycznych czy pedagogicznych²⁰. Punktem odniesienia wszelkich działań, prowadzonych w ramach pracy socjalnej, jest człowiek i jego rozwój. Zatem praca socjalna, jako działalność profesjonalna, musi urzeczywistniać wartości radykalnie humanistyczne, które sięgają do źródeł bytu ludzkiego²¹. Stąd też wartości w pracy socjalnej pełnią następujące funkcje:

- a) mobilizującą, której celem jest zapoznanie człowieka z tym, co dobre a co złe i ukierunkowanie jego działań na dobro;
- b) zabezpieczającą, ujawniającą się w konfliktach społecznych, sprawiając, że nie przekształca się on w konflikt moralny;
- c) przedmiotową, budującą ogólne znaczenie kategorii etycznych;
- d) kryteriologiczną, co pozwala na stworzenie kryteriów ocen i sądów etycznych czy moralnych²².

¹⁷ Zob. W. CHUDY, *Pedagogia godności*, s. 47.

¹⁸ Zob. W. STRÓŻEWSKI, *Logos, wartość, miłość*, s. 68.

¹⁹ Zob. K. POPIELSKI, *Wartości i ich znaczenie w życiu ludzi*, w: *Wartości – człowiek – sens*, red. K. Popielski, RW KUL, Lublin 1996, s. 65.

²⁰ Zob. B. SZATUR-JAWORSKA, *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, s. 117.

²¹ Zob. B. DUBOIS, K.K. MILEY, *Praca socjalna. Zawód, który dodaje sił*, t. 1, przeł. K. Czekaj, WN Śląsk, Katowice 1999, s. 102.

²² Zob. D. RYBCZYŃSKA, B. OLSZAK-KRZYŻANOWSKA, *Aksjologia pracy socjalnej – wybrane zagadnienia*, Scholar, Warszawa 1995, s. 88-89.

Wartości są tym, co wyznacza kierunek pracy socjalnej. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, iż na przebieg pracy socjalnej wpływa wiele systemów oraz orientacji aksjologicznych. Należą do nich wartości preferowane przez środowisko socjokulturowe, otoczenie danej instytucji pomocy społecznej, systemy samego klienta, a także pracownika socjalnego²³. Społeczeństwo i panujący w nim system wartości tworzą bowiem szeroki kontekst nie tylko dla relacji między pracownikami socjalnymi a klientami, ale również kształtują wartości przyjęte w pracy socjalnej. Same zaś społeczne ideologie wpływają na postawę wobec zarówno odbiorców świadczeń i usług społecznych, jak i sposobu ich wykonywania²⁴. Praca socjalna w sposób pośredni warunkowana jest poprzez wartości panujące wewnątrz instytucji pomocy społecznej, które wynikają z jej filozofii i misji, troski o personel, wiarygodność struktury organizacyjnej, dostępnych środków i funduszy na realizację zadań²⁵.

Kluczowe znaczenie dla działań w ramach pracy socjalnej ma także system wartości klienta. Każdy bowiem człowiek działa według własnego, niepowtarzalnego systemu, który modyfikowany jest dodatkowo przez takie zmienne, jak: pochodzenie, płeć, poziom wykształcenia, status społeczny czy ekonomiczny. Poznanie tych wartości stanowi pierwszy krok w podejmowaniu pracy z klientem, gdyż jego zachowania czy problemy mogą być nacechowane tymi wartościami²⁶.

W odpowiedzi na potrzebę uporządkowania wartości w pracy socjalnej powstał pomysł stworzenia kodeksu etycznego pracowników socjalnych, który stałby się gwarantem wykonywania tej profesji w sposób rzetelny i odpowiedzialny. Wśród aktualnie obowiązujących dokumentów, regulujących normy i zasady etyczne w pracy socjalnej w Polsce, należy wymienić *Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych* z 1998 r.²⁷ Kodeks ten podkreśla znaczenie wartości indywidualnych, takich jak godność człowieka, prawo do samostanowienia, dbałość o rozwój człowieka i wartości społecznych, tj. sprawiedliwość społeczna, działania na rzecz dobrobytu i wyrównywania szans²⁸, stanowiących sens pracy socjalnej.

²³ Zob. B. DUBOIS, K. K. MILEY, *Praca socjalna*, s. 108.

²⁴ Zob. tamże, s. 112-113.

²⁵ Zob. tamże, s. 114.

²⁶ Zob. tamże, s. 116-117.

²⁷ Zob. E. OKRUTNY, *Wybrane uwarunkowania pracy socjalnej z rodziną*, „Pedagogika Rodziny” 2015, nr 4-5, s. 115.

²⁸ Zob. *Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych*, w: *O etyce służb społecznych*, red. W. Kaczyńska, Wydawnictwo UW, Warszawa 2011, s. 434; zob. *Międzynarodowy Kodeks Etyki Pracy Socjalnej*, <http://wpis.irss.pl/kodeks-etyki-pracy-socjalnej-ifsw-iassw/> (dostęp: 19.12.2016).

3. ODPOWIEDZIALNOŚĆ JAKO WARTOŚĆ

Jedną z wartości, kluczowych dla teorii i praktyki pracy socjalnej, jest odpowiedzialność. Wartość tę można rozpatrywać z dwóch perspektyw – odpowiedzialności pracownika socjalnego oraz odpowiedzialności klienta pomocy społecznej. Zanim jednak ukazane zostaną poszczególne wymiary odpowiedzialności w pracy socjalnej, należy wpieryw określić czym jest odpowiedzialność w ogóle.

Termin „odpowiedzialność” pochodzi z języka łacińskiego (łac. *respondere*), co tłumaczyć można jako odpowiadać, odpowiedzieć czy ręczyć. Wpieww funkcjonował on w prawie rzymskim, gdzie oznaczał „odpowiadać za siebie, bronić siebie przed sądem”. Dopiewo wraz z rozwojem myśli chrześcijańskiej pojęcie to nabrało aktualnego znaczenia i zaczęto je odnosić do rzeczywistości eschatologicznej. Odtąd odpowiedzialność ponosi się za coś przed kimś, kto stanowi źródło teźże odpowiedzialności²⁹.

Analizując istotę odpowiedzialności, warto przywołać postać Romana Ingardena (1893-1970), polskiego filozofa, przedstawiciela szkoły fenomenologii. Autor ten nie definiuje wprost czym jest odpowiedzialność, lecz wskazuje na szereg sytuacji, w których można mówić o jej fenomenie. Wyróżnia on cztery z nich:

- a) ktoś ponosi odpowiedzialność za coś, tzn. jest za coś odpowiedzialny;
- b) ktoś podejmuje odpowiedzialność za coś;
- c) ktoś jest za coś pociągany do odpowiedzialności;
- d) ktoś działa odpowiedzialnie³⁰.

Ponoszenie odpowiedzialności, jak pisze Ingarden, to stan faktyczny, który w sposób automatyczny nakładany jest na osobę spełniającą określony czyn. Człowiek staje się odpowiedzialny ze względu na swoje działanie lub jego zaniechanie, niezależnie od tego czy tego chce czy nie. Przedmiotem jego odpowiedzialności jest zarówno jego zachowanie, jak również to, co ono wywołuje, tzn. jego wynik³¹. Człowiek odpowiedzialny działa odpowiedzialnie, tzn. podejmuje odpowiedzialność za swój czyn oraz konsekwencje, jakie ze sobą niesie. Odpowiedzialność w tym sensie oznacza gotowość do uznania winy i zadośćuczynienia za wyrządzoną szkodę. Odpowiedzialność w działa-

²⁹ Zob. J. GÓRNIWICZ, *Kategorie pedagogiczne*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2001, s. 14.

³⁰ Zob. R. INGARDEN, *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 73-74.

³¹ Zob. tamże, s. 75-78.

niu, w odróżnieniu od poprzednich wymiarów odpowiedzialności, musi zaistnieć jeszcze przed dokonaniem czynu. „Można działać w ogóle nie troszcząc się o to, że jest się, lub można być «odpowiedzialnym» za swoje działanie. Po prostu oddajemy się działaniu i staramy się coś zrealizować [...] Można też jednak w całym swoim działaniu kierować się tym, że może z niego wyniknąć coś złego lub coś dobrego i że pierwszego należy unikać, a drugie powodować [...] Można działać tak, że przy każdym kroku zapytujemy się, czy własne działanie jest «słuszne»”³².

Po tym wprowadzeniu teoretycznym zastanówmy się nad relacją pomiędzy wartością a odpowiedzialnością. Kwestię tę podejmuje R. Ingarden. W swoich rozważaniach filozof podkreśla, że fenomen odpowiedzialności wiąże się nierozzerwalnie z wartością czynu. Odpowiedzialność może zachodzić bowiem zarówno w przypadku dokonania czynu „dobrego”, wówczas przyjmuje ona wartość pozytywną, jak i w razie popełnienia czynu „złego”, obciążonego wartością negatywną. Dlatego też istnienie wartości i zachodzących między nimi związków stanowi fundament idei odpowiedzialności³³.

Odpowiedzialność stanowi również postawę i wartość moralną, dzięki którym człowiek jest gotów w każdym momencie odpowiadać za własne czyny³⁴. Na postawę tę składa się komponent poznawczy (myślenie o odpowiedzialności), emocjonalny (dotyczący również motywacji) i behawioralny (związany z działaniem człowieka). W konsekwencji odpowiedzialność staje się elementem ludzkiej osobowości wyznaczającym „istotową, podstawową i fundamentalną strukturę podmiotowości człowieka”³⁵, która jest obowiązkiem człowieka jako osoby.

Zrozumienie w pełni fenomenu odpowiedzialności wymaga również określenia pola odpowiedzialności, które, najprościej ujmując, ukazuje granice odpowiedzialności. Chcąc pojąć jej istotę, Józef Tischner przyjmuje, że odpowiedzialność jest zjawiskiem niezwykle złożonym, obejmującym wewnątrz człowieka, ale również angażującym jego ciało. Stąd też słusznie mówi się o polu odpowiedzialności poszczególnych ludzi. „Rozpościera się [ono – M. S-K] wokół każdego człowieka i obejmuje tę przestrzeń jego życia, w której człowiek w pojedynkę lub wspólnie z innymi może skutecznie chcieć dobra”³⁶. Zakres odpowiedzialności

³² Tamże, s. 94-95.

³³ Zob. R. INGARDEN, *Książeczka o człowieku*, s. 100.

³⁴ Zob. W. WOŁOSZYN, *Istota odpowiedzialności*, w: *Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*, red. A. de Tchorzewski, Wers, Bydgoszcz 1998, s. 14.

³⁵ E. LÉVINAS, *Etyka i Nieskończony*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1991, s. 55.

³⁶ J. TISCHNER, *Etyka wartości i nadziei*, w: *Wobec wartości*, red. J. Tischner, J. Kłoczowski, W Drodze, Poznań 1984, s. 104.

jest zatem kwestią indywidualną. J. Galarowicz stwierdza, że „każdy z nas jest związany z własną, zadaną mu sferą wartości [...]. Inna jest odpowiedzialność nauczyciela, inna polityka. Każdy nauczyciel i każdy polityk ma odrębne, własne pole odpowiedzialności”³⁷. To wartości, zadania czy powinności, które ja sama uznaję za bliskie, budują pole mojej odpowiedzialności, zaś „istota odpowiedzialności będzie tkwiła w zdecydowaniu i gotowości, by zawsze i wszędzie podążać za głosem wartości”³⁸. W tym sensie można mówić o jej niepowtarzalności i niezbywalności.

Odpowiedzialność, jak już zostało to wielokrotnie podkreślone, jest trudno definiowalna. Z tego też względu może ona przybrać formy patologiczne. Dotyczy to szczególnie ustalenia pola odpowiedzialności człowieka. Wśród podstawowych problemów w tym zakresie J. Tischner wymienia: ograniczenie odpowiedzialności oraz odpowiedzialność bez żadnych ograniczeń³⁹. Te dwie skrajne postawy wobec odpowiedzialności zniekształcają jej obraz. Ograniczona odpowiedzialność, na co wskazuje J. Tischner, powstaje z jednej strony z niedostrzegania wartości lub braków w sposobie patrzenia na rzeczywistość, w której te wartości mają być realizowane, z drugiej zaś z moralnej bezsilności człowieka⁴⁰. Odpowiedzialność przesadna natomiast rodzi się z przekonania osoby o nieograniczoności pola jej odpowiedzialności. Człowiek taki, jaka stwierdza J. Tischner, „cierpi za miliony i milionom udziela dobrych rad”⁴¹. Próbuje ratować innych, nawet wbrew ich woli, przy czym znacznie przecenia swój rozum, serce, siebie samego, nie doceniając rozumu i serca drugiego człowieka⁴².

Problemy związane z określeniem pola odpowiedzialności nie pozostają bez konsekwencji dla samej idei pracy socjalnej. Celem pracy socjalnej jest bowiem niesienie pomocy człowiekowi w kryzysie. Cóż to oznacza? Otóż, aby móc mówić o pomocy, musi wystąpić swoista interakcja pomiędzy przynajmniej dwoma osobami – pomagającym i wspieranym. W literaturze przedmiotu odnaleźć można dwa rodzaje tego typu interakcji: sytuacje pomocy i relacje pomocy⁴³. Sytuacja pomocy ma miejsce, gdy pomoc udzielana jest

³⁷ Zob. J. GALAROWICZ, *Powołani do odpowiedzialności. Elementarz etyczny*, Oficyna Naukowa i Literacka TIC, Kraków 1993, s. 45 n.

³⁸ W. WOŁOZYN, *Istota odpowiedzialności*, s. 17.

³⁹ J. TISCHNER, *Etyka wartości*, s. 105.

⁴⁰ Tamże, s. 104.

⁴¹ Tamże, s. 106.

⁴² Zob. tamże.

⁴³ Zob. K. OTREBSKA-POPIOŁEK, *Człowiek w sytuacji pomocy. Psychologiczna problematyka przyjmowania i udzielania pomocy*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1991, s. 19-27.

bez określenia celu, w sposób automatyczny pod wpływem chwili. Relacja pomocy ma charakter asymetryczny i zawiązywana jest w określonym celu. Pomagający chce pomóc drugiej osobie, zaś wspierany potrzebuje od niego pomocy⁴⁴. Taką formę posiada również relacja socjalna.

Zastanówmy się jeszcze nad jedną kwestią: w jaki sposób należy rozpatrywać kategorię pomocy, by można było ją nazwać odpowiedzialną? Odpowiedzialna pomoc ukierunkowana jest na realne dobro drugiej osoby. Z jednej strony oznacza to, że pracownik socjalny nie powinien działać wbrew potrzebom i interesom swoich klientów. W tym wymiarze „odpowiedzialność nakazuje troskę o słabszych i bezbronnych, bezradnych, samotnych, nie mogących samodzielnie poradzić sobie z własnymi problemami”⁴⁵. Z drugiej zaś odpowiedzialny *helper* akceptuje klienta, towarzyszy mu i pozwala decydować o sobie.

4. ODPOWIEDZIALNOŚĆ W PRACY SOCJALNEJ

Odpowiedzialność w pracy socjalnej rozpatrywać będziemy z pozycji uczestników relacji pomocy – pracownika socjalnego i klienta pomocy społecznej. I choć pole odpowiedzialności każdego z nich jest inne, to są oni wezwani do odpowiedzialnego życia i działania.

Przyjrzyjmy się wpięrcw odpowiedzialności pracownika socjalnego. Analizując literaturę poświęconą temu zagadnieniu, wyróżnić można trzy podstawowe wymiary odpowiedzialności w tej profesji: odpowiedzialność w wymiarze personalnym, odpowiedzialność w wymiarze instytucjonalno-prawnym, odpowiedzialność za wizerunek społeczny.

Aby zrozumieć istotę odpowiedzialności personalnej należy podkreślić, iż odpowiedzialność zakłada aktywność i świadomość osoby, będącej podmiotem działania. To ta osoba jest źródłem własnych decyzji i postępowania. Jest zatem wolna i niezależna.

Odpowiedzialność w wymiarze personalnym wiąże się nieodłącznie z elementami profesjonalnej etyki. Składają się na nią osobiste zaangażowanie, profesjonalna odpowiedzialność i prawne regulacje⁴⁶. U podstaw osobistego

⁴⁴ Zob. M. ŁUCZYŃSKA, *O odpowiedzialności etycznej pracownika socjalnego*, w: *O etyce służb społecznych*, s. 107.

⁴⁵ Tamże, s. 111.

⁴⁶ Zob. E. KANTOWICZ, *Między profesjonalizmem a osobistym zaangażowaniem – dylematy etyczne pracy socjalnej*, w: *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, red. M. Czechowska-Bieluga, A. Kanios, L. Adamowska, OW Impuls, Kraków 2010, s. 21.

zaangażowania pracownika socjalnego znajduje się przyjęty system norm i wartości, motywacje związane z pracą, kontekst procesu działania, relacje z podopiecznymi. Wymiar profesjonalnej odpowiedzialności odnosi się natomiast do zasad i reguł prawnych, wystandaryzowanych norm i wartości, miejsca oraz kontekstu procesu wsparcia i zadań realizowanych przez pracownika socjalnego, oczekiwanych efektów działania profesjonalnego. Odpowiedzialność personalna pracownika socjalnego w sposób szczególny dotyczy zatem trzech obszarów: odpowiedzialności za wybór zawodu (wyrażanej poprzez osobiste zaangażowanie w jego wykonywanie), profesjonalnego działania (zarówno przebieg, jak i wynik) oraz relacji z podopiecznym.

Osoba decydująca się wykonywać zawód pracownika socjalnego przyjmuje na siebie określony zasób zadań, obowiązków i praw związanych ze specyfiką pracy w instytucjach pomocowych (publicznych lub pozarządowych). Kwestię tę reguluje Ustawa o pomocy społecznej. W art. 119, pkt 1 i 2 tejże ustawy ustawodawca określa najważniejsze zadania pracownika socjalnego, które wyznaczają zakres jego odpowiedzialności w wymiarze instytucjonalno-prawnym. Odpowiedzialność ta zatem wynika ze specyfiki instytucji pomocowej, która wchodzi w system służb społecznych. Należy jednak podkreślić, iż jej źródło tkwi nie tyle w samym funkcjonowaniu instytucji, ile raczej w oczekiwaniach całego społeczeństwa.

Kolejny obszar odpowiedzialności pracownika socjalnego obejmuje dbałość o wizerunek społeczny zawodu, a także samej instytucji realizującej założenia pomocy społecznej, w której jest on zatrudniony. Zastanówmy się czym jest wizerunek społeczny? Co sprawia, że jedne organizacje oceniamy pozytywnie, inne zaś nie? Wizerunek, zdaniem W. Pisarka, stanowi ogólny obraz instytucji w oczach opinii publicznej⁴⁷. M. Szyszka dookreśla z kolei, że ważnym wymiarem wizerunku i jednocześnie miernikiem skuteczności działań danej instytucji jest reputacja (opinia), na którą składa się wizerunek (to, jak postrzegana jest instytucja przez otoczenie) i tożsamość (jak instytucja się prezentuje)⁴⁸.

Wizerunek pomocy społecznej stanowi nie tylko ważny element jej funkcjonowania, lecz wyznacza również nowe płaszczyzny odpowiedzialności pracownika socjalnego: propagowania wiedzy dotyczącej działalności ośrodków pomocy społecznej, zadań pracowników służb społecznych, dostępu do

⁴⁷ Zob. W. PISAREK, *Wizerunek*, w: *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Universitas, Kraków 2006, s. 228.

⁴⁸ Zob. M. SZYSZKA, *Kształtowanie wizerunku instytucji pomocy społecznej w mediach*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2012, s. 31.

usług i świadczeń socjalnych. Jest to fundament kształtowania pozytywnego obrazu instytucji pomocowych. M. Chechelska, analizując to zagadnienie, podkreśla, że „utożsamianie budowania i dbałości o wizerunek instytucji z *public relations* jest nadmiernym uproszczeniem – wizerunek instytucji nie jest budowany wyłącznie poprzez strategie «piarowe» i nie ma co liczyć na to, że wyłącznie systematyczna i planowana działalność w ramach PR ten wizerunek stworzy. Wizerunek instytucji budują przede wszystkim ludzie – każdy pracownik, w codziennym kontakcie z odbiorcą czy partnerem działań instytucji”⁴⁹. Kluczowe znaczenie w tym względzie ma nastawienie pracownika wobec powierzonych mu zadań⁵⁰.

W rozważaniach na temat odpowiedzialności w pracy socjalnej istotny element stanowi odpowiedzialność klienta pomocy społecznej. Jego osobę należy rozpatrywać na trzech podstawowych płaszczyznach. Po pierwsze – jawi się on jako najwyższa i niepowtarzalna wartość. Dlatego też wszelkie działania pomocowe powinny być ukierunkowane na realizację jego dobra. Po wtóre, pełni on rolę odbiorcy (beneficjenta) wsparcia. Oznacza to, że obecnie przeżywana sytuacja nie pozwala mu samodzielnie pokonać własnych trudności życiowych. I wreszcie stanowi podmiot działania: zdolny do rozwoju, decydowania o sobie, posiadający określone możliwości i zasoby. Z takim ujęciem klienta, wyprowadzonym z jego doświadczenia jako osoby, łączy się zagadnienie jego odpowiedzialności. Refleksja nad tą kategorią prowadzi do rozpoznania jej wymiarów w odniesieniu do własnego rozwoju, zasad pracy socjalnej oraz społeczeństwa.

Odpowiedzialność klienta pomocy społecznej należy podjąć i rozpatrzyć z perspektywy natury człowieka. Podstawową cechą tej natury stanowi potencjalność. Oznacza to, że człowiek jest bytem dynamicznym, a jego fundamentalne zadanie i sens istnienia wyraża się w kształtowaniu siebie⁵¹. Potencjalność umożliwi wszelką zmianę rozwojową. Rozwój ten zaś odbywa się w dwóch kierunkach – biologicznym (nazywanym wzrostem lub rozrostem) lub świadomym działaniem zmierzającym ku aktualizacji swoich możliwości (zwanym dojrzewaniem). O ile w pierwszym przypadku dokonuje się on

⁴⁹ M. CHECHELSKA, *Publiczne relacje i promocja działań pomocy społecznej w praktyce*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015), z. 1, s. 9.

⁵⁰ Zob. M. TABERNACKA, *Podmioty biorące udział w kształtowaniu wizerunku organów i instytucji sfery publicznej*, w: *Public relations w sferze publicznej. Wizerunek i komunikacja*, red. M. Tabernacka, A. Szadok-Bratuń, Wolters Kulwer, Warszawa 2012, s. 193-194.

⁵¹ Zob. S. GAŁKOWSKI, *Rozwój a odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy wychowania moralnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, s. 47.

z wewnątrz, samorzutnie, to w dążeniu do dojrzałości człowiek potrzebuje wsparcia z zewnątrz. Jak podkreśla M.A. Krąpiec: „Osoba ludzka, będąc bytem przygodnym, a więc spotencjalizowanym, nie jest w stanie zaktualizować swej natury inaczej jak poprzez właściwe sobie działanie i przy współudziale i pomocy osób drugih”⁵². Potencjalność zatem należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach – jako możliwość rozwoju, a także wyraz niesamodzielności oraz konieczności wsparcia ze strony innych⁵³.

Z ujęcia człowieka jako osoby wynika również istotna wartość dla pracy socjalnej – godność. Termin ten znajduje swoje odniesienie zarówno w poczuciu własnej godności oraz godności jako wartości wsobnej⁵⁴. Godność jest wartością nieredukowalną, niestopniowalną, przynależną każdemu, z racji bycia człowiekiem⁵⁵. J. Brągiel dookreśla, że „tę wartość jednostka utrzymuje zarówno wtedy, gdy podejmuje decyzje wykorzystania swojego potencjału, jak i rezygnacji z niego, osiągania celów, jak i zwykłego trwania”⁵⁶. Z tego też względu stanowi ona źródło celów wszelkich działań rozwojowych, w tym pracy socjalnej. Pozwala ona zdefiniować dobro ludzkie jako dobro dla osoby oraz dobro, jakim jest sama osoba⁵⁷. Godność osobowa stanowi nie tylko podstawę celów pracy socjalnej, lecz także imperatyw dla samego podmiotu działania, by móc zdążać do życia zgodnie z naturą ludzką i płynącego z niej dobra⁵⁸.

Kolejną wartością, stanowiącą przestrzeń działań socjalnych, jest podmiotowość klienta. Należy ją rozpatrywać na dwóch płaszczyznach – podmiotowości obywatela oraz podmiotowości w relacji z pracownikiem socjalnym⁵⁹. U podstaw pierwszej znajduje się szacunek wobec praw człowieka. Druga zaś akcentuje dwupodmiotowy charakter relacji socjalnej⁶⁰. Fundamentalne zna-

⁵² M.A. KRĄPIEC, *Ja – człowiek*, TN KUL, Lublin 1974, s. 289.

⁵³ Zob. S. GAŁKOWSKI, *Rozwój a odpowiedzialność*, s. 48.

⁵⁴ Zob. G. GRZYBEK, *Podstawy pracy socjalnej. Ujęcie antropologiczno-etyczne*, Wydawnictwo ATH, Bielsko-Biała 2006, s. 43.

⁵⁵ Zob. tamże, s. 42.

⁵⁶ J. BRĄGIEL, *Wokół etyki zawodu pracownika socjalnego*, w: J. BRĄGIEL, A. KURCZ, *Pracownik socjalny. Wybrane problemy zawodu w okresie transformacji społecznej*, Wydawnictwo UO, Opole 2002, s. 70.

⁵⁷ Zob. G. GRZYBEK, *Podstawy pracy socjalnej*, s. 43.

⁵⁸ Zob. tamże.

⁵⁹ Zob. G. GRZYBEK, *Podstawy pracy socjalnej*, s. 45.

⁶⁰ Na kwestię tę zwraca uwagę m.in. Jerzy Koperek, pisząc: „Pracownik socjalny pracuje wspólnie z klientem nad dokonaniem zmiany w jego sytuacji życiowej, wykorzystując wzajemną wiedzę i doświadczenie. Do współpracy w rozwiązaniu problemu pracownik socjalny wnosi fachową wiedzę, umiejętność zachowań ludzkich (interpersonalnych), dysponowanie środkami

czenie w tej relacji mają zaś prawa klienta – prawo do oceny problemu, prawo, by wiedzieć, że jest w stanie samodzielnie go rozwiązać.

Wśród źródeł odpowiedzialności klienta pomocy społecznej znajdują się również zasady pracy socjalnej. W literaturze przedmiotu odnaleźć można wiele różnych ich ujęć (m.in. propozycje K. Kitchener czy F. Wiestka). Do zasad pracy socjalnej, szczególnie istotnych dla zrozumienia istoty odpowiedzialności klienta pomocy społecznej, należy zaliczyć zasadę akceptacji klienta, zasadę afirmacji indywidualności, zasadę celowego wyrażania uczuć i odczuć, zasadę postawy nieoceniającej, zasadę obiektywizmu, zasadę kontrolowania zaangażowania emocjonalnego, zasadę samostanowienia, zasadę dostępu do zasobów i zasadę poufności⁶¹.

Zasady te wyznaczają nie tylko etyczne normy postępowania pracownika socjalnego. Kształtują one również jakość relacji socjalnej, budują wzajemne zaufanie i odpowiedzialność każdego z jej uczestników. Z jednej strony dają poczucie bezpieczeństwa i akceptacji klientowi, wskazują na pewne wartości. K. Popielski podkreśla bowiem, że „wartości [...] należą do realnego świata ludzkiej partycypacji. Jednak dla autentycznego ich zaistnienia w doświadczeniu i świadomości jednostki oraz dla ich rzeczywistego skutkowania, człowiek musi się na nie otworzyć i je zaakceptować, osobiście je zreflektować i przeżyć, zinterioryzować je i uczynić orientującą zasadą życia”⁶². Z drugiej zaś strony zasady pracy socjalnej stanowią cenne wskazówki dla pracownika socjalnego. Uczą go obiektywizmu, kształtują postawę szacunku wobec drugiego człowieka, poszanowania jego godności.

O ile powyżej poruszyliśmy problem odpowiedzialności za własny rozwój, tak w tym miejscu należy podjąć próbę ukazania odpowiedzialności klienta wobec społeczeństwa. D. Rybczyńska oraz B. Olszak-Krzyżanowska, analizując społeczny kontekst pracy socjalnej, wskazują, że „doprowadzenie do samodzielności, zwiększenie zaradności poszczególnych jednostek leży w interesie polityki społecznej państwa i w interesie całego społeczeństwa”⁶³. Wynika to z faktu, iż wszelka pomoc (materialna czy usługowa) świadczona w ramach pomocy społecznej finansowana jest ze środków publicznych. Każdorazowe usamodzielnienie

danego ośrodka pomocy społecznej i metody działania zawodowego. Klienci natomiast wnoszą własne doświadczenie, wzory relacji rodzinnej i środowiskowej oraz inicjatywę rozwiązania swoich problemów” (J. KOPEREK, *Praca socjalna (pojęcie i definicje)*, „Roczniki Teologiczne” 61(2014), z. 1, s. 251).

⁶¹ Zob. B. DUBOIS, K. K. MILEY, *Praca socjalna*, s. 121.

⁶² K. POPIELSKI, *Miejsce i znaczenie wartości w procesie bycia i stawania się człowiekiem (VIII tez do dyskusji)*, w: *Wartości – człowiek – sens*, s. 71.

⁶³ D. RYBCZYŃSKA, B. OLSZAK-KRZYŻANOWSKA, *Aksjologia pracy socjalnej*, s. 144.

klienta z jednej strony odciąża budżet państwa od finansowania świadczeń na jego rzecz, z drugiej zaś przyczynia się do realizacji celów polityki społecznej. Stąd też pracę socjalną należy traktować w kategoriach dochodowych.

Z zagadnieniem odpowiedzialności państwa za los obywateli, ale również osobistej odpowiedzialności osób korzystających ze wsparcia socjalnego łączy się ściśle zasada pomocniczości (subsydiarności) pomocy społecznej. Zasada ta reguluje relacje pomiędzy jednostką, grupą, państwem, wspólnotami wyższego i niższego rzędu. Oznacza to, że z jednej strony, społeczność wyższa (państwo) nie powinna ingerować w życie jednostek czy grup społecznych, pozbawiać ich kompetencji, samodzielności, inicjatywy w działaniu oraz odpowiedzialności, do czasu, gdy są one w stanie samodzielnie wypełnić nałożone na nie oczekiwania i zadania. Stąd pomoc socjalna udzielana jest, gdy osoba czy też rodzina nie potrafi zabezpieczyć swoich najpilniejszych potrzeb poprzez otrzymywane dochody z pracy czy świadczenia z ubezpieczenia społecznego. Z drugiej strony natomiast zasada pomocniczości nakłada na klientów pomocy społecznej obowiązek współdziałania w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej. Wiąże się to nabywaniem i kształtowaniem u nich takich postaw życiowych, które pozwolą im w przyszłości samodzielnie pokonać kolejne trudności, wzmocnić poczucie samostanowienia i odpowiedzialności za siebie. Brak woli współpracy z pracownikiem socjalnym, marnotrawienie zasobów finansowych, niszczenie lub niezgodne z przeznaczeniem wykorzystywanie przyznanych świadczeń, odmowa zawarcia kontraktu socjalnego lub też łamanie jego postanowień, nieuzasadnione odrzucenie oferty pracy czy propozycji leczenia odwykowego są podstawą do odmowy przyznania świadczeń⁶⁴.

*

Głównym celem niniejszego artykułu było poszukiwanie istoty odpowiedzialności jako wartości w pracy socjalnej. Rozważanie tego zagadnienia wymagało szerszego studium nad teoretycznymi podstawami działań socjalnych. Teoria pracy socjalnej pozwala na opracowanie i wykorzystanie pojęć, formułowanie twierdzeń na różnym poziomie ogólności, opisywanie rzeczywistości, wydawanie sądów aksjologicznych dotyczących norm, wzorców i wartości, a także określenie wskazań do praktycznego działania⁶⁵.

⁶⁴ Zob. I. SIERPOWSKA, *Zasada pomocniczości w pomocy społecznej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2009, nr 79, s. 211.

⁶⁵ Zob. B. SZATUR-JAWORSKA, *Teoretyczne podstawy*, s. 111.

Ta pogłębiona refleksja nad problemem odpowiedzialności w pracy socjalnej, dokonana na podstawie literatury przedmiotu, pozwoliła na sformułowanie następujących konkluzji:

1. Każdy człowiek, realizując siebie na różnych płaszczyznach życia rodzinnego, zawodowego, społecznego, dokonuje oceny i wartościowania pewnych zjawisk w oparciu o konkretną hierarchię wartości. Wartości te nadają sens ludzkim działaniom, wyrażają i zaspokajają pewne potrzeby, dążenia;

2. Praca socjalna powinna być rozumiana jako rodzaj interakcji pomiędzy pracownikiem socjalnym a klientem (podopiecznym). Relacja ta, pomimo swej asymetrii (pracownik socjalny, dysponując odpowiednimi kompetencjami i środkami, pomaga klientowi przetrwać jego trudną sytuację życiową, której ten nie mógł samodzielnie pokonać przy użyciu dostępnych mu zasobów), pozostaje relacją dwupodmiotową, tzn. każdy z jej uczestników wnosi swój własny system wartości, wzorce postępowania, doświadczenia życiowe;

3. Analizując kategorię odpowiedzialności w pracy socjalnej wyodrębnić należy jej dwie podstawowe płaszczyzny – odpowiedzialność pracownika socjalnego oraz odpowiedzialność klienta pomocy społecznej. Każdy z tych wymiarów wiąże się z osobistym nastawieniem i zaangażowaniem uczestników relacji socjalnej.

4. Zgodnie z naczelnym celem pracy socjalnej, jakim jest realizacja dobra klienta, pomoc świadczona w ramach pomocy społecznej powinna być odpowiedzialna, tzn. adekwatna do realnych potrzeb podopiecznego, oparta na wzajemnym zaufaniu i akceptacji, uwzględniać jego prawo do samostanowienia i decydowania o sobie, bazować na zasobach i możliwościach, jakie posiada.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych, w: O etyce służb społecznych, red. W. Kaczyńska, Wydawnictwo UW, Warszawa 2011, s. 434-436.

Międzynarodowy Kodeks Etyki Pracy Socjalnej, <http://wpis.irss.pl/kodeks-etyki-pracy-socjalnej-ifsw-iassw/> (19.12.2016)

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., tekst jedn. (Dz.U. z 2016 r., poz. 930).

OPRACOWANIA

BRĄGIEL J., Wokół etyki zawodu pracownika socjalnego, w: J. BRĄGIEL, A. KURCZ, Pracownik socjalny. Wybrane problemy zawodu w okresie transformacji społecznej, Wydawnictwo UO, Opole 2002, s. 69-88.

CHECHELSKA M., Publiczne relacje i promocja działań pomocy społecznej w praktyce, „Roczniki Teologiczne” 62(2015), z. 1, s. 5-31.

- CHUDY W., *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, oprac. A. Szudra, TN KUL, Lublin 2009.
- DUBOIS B., KROGSRUD MILEY K., *Praca socjalna. Zawód, który dodaje sił*, t. 1, przeł. K. Czekał, WN Śląsk, Katowice 1999.
- GALAROWICZ J., *Powołani do odpowiedzialności. Elementarz etyczny*, Oficyna Naukowa i Literacka TIC, Kraków 1993.
- GAŁKOWSKI S., *Rozwój a odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy wychowania moralnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.
- GLAZA M., *Nakazy profesjonalizmu w pracy socjalnej*, w: *Pomoc społeczna. Praca socjalna. Teoria i praktyka*, t. 1, red. K. Marzec-Holka, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003, s. 380-390.
- GÓRNIOWICZ J., *Kategorie pedagogiczne*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2001.
- GRZYBEK G., *Podstawy pracy socjalnej. Ujęcie antropologiczno-etyczne*, Wydawnictwo ATH, Bielsko-Biała 2006.
- GRZYBEK G., *Założenia normatywnego wymiaru pracy socjalnej*, w: *Kierunki zmian w pedagogice opiekuńczej i pracy socjalnej*, red. K. Duraj-Nowakowska, U. Gruca-Miąsik, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2010, s. 242-247.
- INGARDEN R., *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.
- KAMIŃSKI T., *Praca socjalna jako działalność zawodowa*, „Seminare” 2000, nr 16, s. 431-448.
- KANTOWICZ E., *Między profesjonalizmem a osobistym zaangażowaniem – dylematy etyczne pracy socjalnej*, w: *Nowe przestrzenie działania pracy socjalnej w wymiarze etyczno-praktycznym*, red. M. Czechowska-Bieluga, A. Kanios, L. Adamowska, OW Impuls, Kraków 2010, s. 15-26.
- KOPEREK J., *Praca socjalna (pojęcie i definicje)*, „Roczniki Teologiczne” 61(2014), z. 1, s. 249-252.
- KRAPIEC M.A., *Ja – człowiek*, TN KUL, Lublin 1974.
- LÉVINAS E., *Etyka i Nieskończony*, przeł. B. Opolska-Kokoszka, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1991.
- ŁUCZYŃSKA M., *O odpowiedzialności etycznej pracownika socjalnego*, w: *O etyce służb społecznych*, red. W. Kaczyńska, Wydawnictwo UW, Warszawa 2010, s. 101-117.
- OKRUTNY E., *Wybrane uwarunkowania pracy socjalnej z rodziną*, „Pedagogika Rodziny” 2015, nr 4-5, s. 107-119.
- OTRĘBSKA-POPIOLEK K., *Człowiek w sytuacji pomocy. Psychologiczna problematyka przyjmowania i udzielania pomocy*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1991.
- PISAREK W., *Wizerunek*, w: *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Universitas, Kraków 2006, s. 228.
- POPIELSKI K., *Miejsce i znaczenie wartości w procesie bycia i stawania się człowiekiem (VIII tez do dyskusji)*, w: *Wartości – człowiek – sens*, red. K. Popielski, RW KUL, Lublin 1996, s. 71-76.
- POPIELSKI K., *Wartości i ich znaczenie w życiu ludzi*, w: *Wartości – człowiek – sens*, red. K. Popielski, RW KUL, Lublin 1996, s. 61-69.
- RYBCZYŃSKA D., OLSZAK-KRZYŻANOWSKA B., *Aksjologia pracy socjalnej – wybrane zagadnienia*, Scholar, Warszawa 1995.
- RYMSZA M., *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce*, w: *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą a urzędem*, red. M. Rymsza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 11-33.
- SIERPOWSKA I., *Zasada pomocniczości w pomocy społecznej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2009, nr 79, s. 203-225.
- STRÓŻEWSKI W., *Logos, wartość, miłość*, Znak, Kraków 2013.

- SZATUR-JAWORSKA B., Teoretyczne podstawy pracy socjalnej, w: *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995, s. 106-122.
- SZMAGALSKI J., *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna. Przykład amerykański*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1994.
- SZYSZKA M., *Kształtowanie wizerunku instytucji pomocy społecznej w mediach*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2012.
- TABERNACKA M., *Podmioty biorące udział w kształtowaniu wizerunku organów i instytucji sfery publicznej*, w: *Public relations w sferze publicznej. Wizerunek i komunikacja*, red. M. Tabernacka, A. Szadok-Bratuń, Wolters Kulwer, Warszawa 2012, s. 185-210.
- TISCHNER J., *Etyka wartości i nadziei*, w: *Wobec wartości*, red. J. Tischner, J. Kłoczowski, W Drodze, Poznań 1984.
- Wartość*, w: *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, PWN, Warszawa 1964, s. 879.
- WOŁOŻYŃ W., *Istota odpowiedzialności*, w: *Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*, red. A. de Tchorzewski, Wers, Bydgoszcz 1998, s. 11-18.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ JAKO WARTOŚĆ W PRACY SOCJALNEJ

S t r e s z c z e n i e

Niniejszy artykuł stanowi wprowadzenie w zagadnienie aksjologii w pracy socjalnej. Praca socjalna, jako działalność profesjonalna, pomocowa i prospołeczna, odwołuje się i dąży do urzeczywistnienia wartości. Celem tego studium, dokonanego na podstawie literatury przedmiotu, jest ukazanie istoty odpowiedzialności w pracy socjalnej. Kategorię tę należy bowiem rozpatrywać z perspektywy uczestników relacji socjalnej – pracownika socjalnego oraz klienta pomocy społecznej. Takie spojrzenie pozwala ująć odpowiedzialność jako problem nie tylko teoretyczny, ale także praktyczny.

Słowa kluczowe: praca socjalna; wartość; odpowiedzialność; pracownik socjalny; klient pomocy społecznej.